

TANZİMAT DÖNEMİNDEN LATİN HARFLERİNİN KABULÜNE KADAR TÜRKİYE'DE ESTETİK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tuncay ÖZTÜRK*

ÖZET

Türkiye'de estetik disiplini ve sanat tarihi çalışmalarının tarihçelendirilmesi, mevcut bilgi birikiminin güvenilir bir dökümünün yapılabilmesi önem arz eden bir çalışma alanıdır. Şüphesiz, sahip olunan eserlerin eski harfli olanlarının günümüz Türkçesine taşınması da bu minvalde değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Estetik disiplinine ve sanat tarihi çalışmalarına ait Türkçe literatürün genel çizgileriyle aktarıldığı çalışmalara, az da olsa, sahip bulunmaktayız. Bu çalışmalardan yola çıkarak, Tanzimat Döneminden Latin harflerinin kabulüne kadar olan dönemde ortaya konulmuş olan çalışmaları ve içeriklerini tanıtmaya çalıştık. Amacımız, bu süreci belirleyen temel kaynakları tespit etmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Tanzimat, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat.

ESTETICS STUDIES CONDUCTED IN TURKEY FROM TANZİMAT REFORM ERA TO LATIN ALPHABET RECOGNITION

ABSTRACT

Historiography of studies of aesthetics and art disciplines in Turkey is important in order to chronologically archive available knowledge in these academic areas. Undoubtedly, efforts to translate older works into contemporary Turkish also should be rated in the same importance.

Although they are insufficient, we have some outlining studies of the histories of aesthetics and art disciplines in hand. We tried to introduce the studies that have been conducted from Tanzimat Reform Era to Latin alphabet recognition in Turkey, by referencing mentioned studies. Our purpose has been to identify incentives of this process.

Key Words: Aesthetics, Tanzimat, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat.

* Öğr.Gör.Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ts.ozturk@hotmail.com

1. GİRİŞ

Ülkemizde estetik üzerine yapılan çalışmaların mutlaka eleştirel bir değerlendirilmesi yapılmalıdır. Öncelikle bu konuyu ele alan eserlerin kaynakçalarına bakıldığında, yerli birikime yönelik çalışmaların azlığı gözden kaçmamakta, yapılan çalışmaların daha ziyade Batılı kaynaklardan beslendiği görülmektedir.

*Cumhuriyetin 50. Yılı İçinde Estetik*¹ adlı çalışmasında İsmail Tunalı, Cumhuriyet döneminde estetik üzerine yazılan eserleri ve makaleleri tespit etmiş ve kronolojik bir döküm hâlinde vermiştir. Bu yapılırken de ‘harf devrimine’ kadar olan dönem ve ‘harf devriminden’ sonraki dönem şeklinde ikili bir ayrıma gidilmiş ve Cumhuriyet’e kadar olan dönem bir hazırlık aşaması olarak dikkate alınmıştır. Biz de burada, Tunalı’nın bu tasnifinde “hazırlık aşaması” olarak nitelendirdiği döneme ilişkin çalışmalar üzerinde duracak ve çalışmamızı Tanzimat’tan Latin harflerinin kabulüne kadar olan dönem ile sınırlandıracağız.

Estetik, sanat tarihi ve sanat felsefesi konularında bize ait yerli bir düşüncenin teorik arka planını yansıtan bazı çalışmaların görülmeye başlandığını belirtmemiz gerekmektedir. Önemli bir problematik olarak kabul edilen bu mesele bizim çalışmamızın da temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE ESTETİK VE PROBLEMLERİ İLE İLGİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER

Yukarıdaki giriş mahiyetindeki ifadelerin ardından ülkemizde bazı düşünür ve yazarların estetik konusuna temel teşkil edebilecek çeşitli görüş ve düşüncelerini değerlendirmeye geçebiliriz.

Meseleye tarihî bir bakış getirmesi bakımından Recep Duymaz’ın *Estetiğe Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk*² adındaki yazısını, Osmanlı “belagat ve bediiyat”ı eksenli eserlere kadar uzanması yönünden önemli buluyoruz. Bu çalışma, meselenin ana noktasına işaret etmesi açısından oldukça faydalı bir çıkış noktasına ulaşmakta ve çalışmada bu sahada beliren temel eksiklik bir “kuramsal kopukluk” olarak adlandırılmaktadır:

¹ İsmail Tunalı, “Cumhuriyetin 50. Yılı İçinde Estetik”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973, s. 223-270.

² Recep Duymaz, *Estetiğe Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk*, *Dergâh*, S. 205, Mart 2007, s.10.

*“Osmanlı eğitim sisteminde sanatın, bu arada edebiyatın kuramsal yönü, belâgat ve bedîyat disiplinleri çerçevesinde anlatılıyor ve öğretiliyordu. Bu ve benzeri adlarla yazılmış kitaplar, Osmanlı Türklerinin edebiyat ve sanat nazariyesine dair düşüncelerini sergiliyorlardı. Modern zamanlara gelinceye kadar, bu disiplinlerde Arap ve Farslardan gelen görüşler, kuşkusuz, belirleyici olmuşlardır.”*³

Duymaz'a göre, modern dönemlere girilmesiyle birlikte, Avrupa (Batı) ile kurulan ilişkiler neticesinde, estetik sahasına ait “büyük bir kuramsal birikimle karşılaş[an]” Türk fikriyatı, artık gözünü bu birikime dikmiş, bu yöndeki mesaisinin temelini bu birikimden hareketle oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla kendi yerel düşünce ürünleri hesaba katılmamış, bu da söz konusu kopukluğu beslemiştir. Duymaz, bu noktada; *“Akademik çevrelerimizde estetiğin dört temel kavramına dair yapılan kuramsal çalışmalarda Batı'daki estetik birikimin yanında, on dokuzuncu yüzyıldan Cumhuriyetimizin ilk yıllarına kadarki dönemde ortaya konulan birikimden de yararlanılması, bu kopukluğu giderecek, onlara kuşkusuz bir derinlik ve zenginlik kazandıracaktır.”*⁴ sözleriyle konuya açıklık getirmektedir.

Osmanlı estetiğinin Osmanlı düşünce yapısıyla bağına dikkatleri çeken Süleyman Hayri Bolay, Osmanlı düşüncesinin üretim şartlarının sadece kurumsal bir yapıdan ibaret olmadığını, meselenin çok kapsamlı bir çerçevede ele alınması gerektiğini ifade etmektedir:

*“Osmanlı düşüncesi sadece medrese alimlerinin ürettiği düşüncelerden ibaret olamaz. Bunlara ilâveten mutasavvıflar/súfler, medreseli olan ve olmayan alimler, şairler, musikîşinas gibi çeşitli sanatkârlar, teknik elemanlar, mühendisler, meslek ve zenaat erbabı tarafından üretilen düşünce şekilleri de Osmanlı düşüncesini teşkil eder. Burada tarihî, iktisadî, hukukî, siyasî, teknik, dinî, felsefî düşünce şekilleri bu sınıflamaya dahil olduğu gibi, masallardaki, destanlardaki, hikâyelerdeki, atasözlerindeki, deyimlerdeki düşünce tarzları da bu sınıflamaya dahildir.”*⁵

19. asırdan itibaren Batı ile etkileşimin, çeşitli kurumlar ve anlayışlardaki değişimin sonucu olarak, geleneksel belâgat anlayışının yerini modern estetik algısının ve ilgisinin almasına yol açtığını yukarıda

³ Duymaz, *agm.*, s.10.

⁴ Duymaz, *agm.*, s.10.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s.14.

vurgulamıştık. Duymaz, Türkçede bu nevi çalışmaların sınırlı da olsa yapıldığını ileri sürmektedir:

“Yine de XIX yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi anadilimizle yazılmış edebiyat eserlerine dayalı sanat, edebiyat ve bedîyat/estetik kitaplarının yazılmaya başlanması, kendimize özgü sanat, edebiyat ve bedîyat nazariyesi/kuramı oluşturmak arzusunun bir ifadesi olarak görülebilir.”⁶

Duymaz, bir Türk estetiğine giden yolda, “edebiyat nazariyesi/kuramı” alanındaki çalışmaların “henüz keşfedilmemiş bir hazine” olduklarını ve bu eserlerle birlikte, ancak “sanatsal birikim ve felsefe geleneğiyle beslen[erek]” Türk estetiğinin oluşturulabileceğine vurgu yapmakta ve Batı’nın kuramsal bilgisini özümledikten sonra besleneceğimiz kaynakları şu şekilde sıralamaktadır:

“1. Başta edebiyat olmak üzere bütün güzel sanat dallarımızda başlangıçtan günümüze kadar vücuda getirilmiş sanat eserlerimiz,

2. Edebiyat nazariyesi/kuramı kitaplarımız,

3. Arka planda bunları besleyen Türk-İslâm felsefesi.”⁷

Recep Duymaz’ın bu tespitlerine paralel bir yaklaşımı da Süleyman Hayri Bolay’da görmekteyiz. Bolay, *Osmanlı Düşüncesine Nasıl Bakmalı ve Nasıl Yaklaşmalı?* başlığı altında bir “yöntem sorunu”ndan bahseder. “Bütün bu geçmişe dair araştırmaların” yapılabilmesinin bazı şartları gerektirdiğini belirtir. Bu şartlar sırasıyla; “Kaynakların ilmî neşri”, “Osmanlı düşüncesinin hayatla bağlantısı”, “Araştırmacının bilgisi ve seviyesi”, “İslâmı bilmek”, “İslâm düşüncesi geleneğine vakıfı olmak”, “Arapça bilmek”, “İyi Osmanlı Türkçesi bilmek.”⁸ şeklinde ifade edilmektedir.

Ömer Naci Soykan’ın Türkiye’deki estetik çalışmalarının hangi çizgide ilerlemiş olduğuna ilişkin aşağıdaki görüşleri konumuz bağlamında önemli bir noktayı aydınlatmaktadır:

“[B]üyük estetik kuramlarının çoğunlukla Alman kökenli olması karşısında, estetik görüşleri daha çok şair-edip çevrelerinde oluşan zamanın Fransız düşüncesine yönelik Türk düşüncesi, ‘usta’larının yolunu izlemiş, sözü geçen kuramlarla ancak son zamanlarda tanışabilmiştir.”⁹

⁶ Duymaz, *agm.*, s.11.

⁷ Duymaz, *agm.*, s.15.

⁸ Bolay, *age.*, s.16.

⁹ Ömer Naci Soykan, “Türkiye’de Estetik Düşünce: Bir Tarihçe Denemesi”, *Türkiye’den Felsefe Manzaraları-1*, 3.bs., Küyerel Yayınları, İstanbul, Nisan 1998, s.67.

Soykan'ın yukarıdaki alıntıda kullandığı “sözü geçen kuramlar” ifadesi Avrupa’da, özellikle de Almanya’da, ortaya konulan estetikle ilişkili teorik birikime yöneliktir. Burada; A. G. Baumgarten, I. Kant, F. Schiller, F. W. Schelling, G.W. F. Hegel, K. Rosenkranz, G.T. Fechner gibi isimlere dikkat çekilmektedir.¹⁰

19. asırdan itibaren genel hatları siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere göre belirlenen fikir dünyamıza ait felsefi/estetik alandaki kuramsal çalışmaların bir panoramasını çeşitli kaynaklardan hareketle sunmaya geçebiliriz.

2.1. Tanzimat Döneminde Estetik Çalışmaları

Suut Kemal Yetkin'in Estetik ve Sanat Anlayışı adındaki doktora tezinde Kahraman Bostancı, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Estetik* başlığı altında, bu dönemin estetikle ilgili durumunu değerlendirmektedir. Bostancı, Tanzimat döneminde doğrudan estetiğe dair “müstakil” bir eserin bulunmadığını, ancak, edebi tenkit türündeki çeşitli çalışmalarda “estetiğin bazı sorunlarına” değinildiğini ifade etmektedir.¹¹

Ayrıca bu dönemde, Batı’da görülen Klasizm, Romantizm ve Realizm akımlarını kapsayan eserlerin gündeme girmiş olmaları yeni yeni tartışmalara yol açmıştır. Beşir Ayvazoğlu’nun şu ifadeleri dönemin karakteristiğini yansıtmaları bakımından önemli görünmektedir: “Türk aydınlarının Batı merkezli bu edebiyat cereyanları üzerindeki tartışmaları onların tecessüsünü estetiğe yöneltmiş ve tercüme faaliyetlerine paralel olarak estetikle ilgili çalışmalar gelişme kaydetmiştir.”¹²

Tanzimat döneminde estetik konusunun ikinci derecede tutulduğu, daha çok “eski-yeni” ikili karşıtlığına dayanan tartışmaların öne çıkarıldığı bir gerçektir. Başka bir söyleyişle, bu dönem tenkidi merkeze alan bir dönem olmuştur.¹³

¹⁰ Soykan, *age*, s.63-67.

¹¹ Kahraman Bostancı, *Suut Kemal Yetkin'in Estetik ve Sanat Anlayışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne Temmuz 2001, s.33.

¹² Beşir Ayvazoğlu, *Türkiye’de Sanat Tarihi ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar*, *Erdem*, C.5, S.15, 1989, s.983.

¹³ bk. Bostancı, *age.*, s.33; Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünün’da Edebî Tenkît*, MEB Yay., İstanbul 1994.

Tanzimat döneminin ikinci devresinin yazarlarından biri olan Recâizâde Mahmut Ekrem, “ilk kez ‘güzellik’ meselesini ciddiyetle ele al[dığı]” *Talîm-i Edebiyat* adlı eserinde, “edebiyat nazariyâtı”na dair “klasik belâgat kitaplarıyla Fransızca retorik kitapları”ndan yararlanmıştı.¹⁴

Duymaz da *Talîm-i Edebiyat*’ın önemine değinmekte ve eserin amacını;

“*Recaizâde Mahmut Ekrem, bir dilin, dilbilgisi kurallarının önceden belirlenmeyip o dili kullanan halkın konuşmalarından ve o dille yazan edebiyatçıların eserlerinden çıkarıldığını belirtir. Aynen bunun gibi bir edebiyatın bir bakıma nazariyeleri/kuramları demek olan belâgatının/retoriğinin de o edebiyatın metinlerinden çıkarılmasının doğru olduğuna işaret eder. Talîm-i Edebiyat’ında bunu yapmaya çalıştığını söyler.*” şeklinde dile getirmektedir.¹⁵

Bostancı, Recâizâde Mahmut Ekrem’in *Talîm-i Edebiyat* dışında kalan çalışmalarının da estetik alanına dahil edilebileceğini; “Estetik tabiat ve sanatta güzelliği araştırır. Güzeli sanatlar arasında yer alan edebiyat ve edebiyatın bir türü olan şiir de estetiğin alanına girer. Bu itibarla Recâizâde Mahmut Ekrem’in *Talîm-i Edebiyat* dışındaki yazılarında yer alan tabiat, şiir, resim ve mûsikî üzerindeki düşüncelerinin estetiğin kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.” ifadeleriyle ortaya koymaktadır.¹⁶

Tanzimat döneminde belâgat sahasında ortaya çıkmış olan ve değerini de Türkçenin -o dönem Osmanlıcasının- söz varlığından örneklere

¹⁴ Bostancı, *age.*, s.34.

¹⁵ Duymaz, *agm.*, s.15: Recaizade Ekrem’in konumuzla ilgili düşünceleri şöyledir: “Acaba evveleminde bir lisanın kavâid-i âdiye ve edebiyesi, tayîn ve tedvîn olunur da sonra halk o kavâide tevfikân söz söyler ve üdebâ dahi âsârını ona göre mi yazar? Yoksa ibtida halk bir lisan ile mütekellim olur ve üdebâsı dahi o lisanda âsârını meydana asar da ba’de fusahanın tarz-ı tekellümünden kavâid-i lisan ve üdebânın âsâr-ı bedîasından dahi kavâid-i edeb mi istinab ve istihrac olunur?...”

Şüphe yoktur ki doğru olan ikincisidir. Bu halde bizim Osmanlıca bir lisan ise onun hakkında dahi bu kaide-i tabîiye câri olmak ve binaenaleyh lisanımızın sarf ve nahvi ve beyan ve bedîf (yani belâgatı) dahi kendisinden çıkarılmak lâzım gelirdi.

İşte müellif-i hakîr bu hakikati daima derhatır eylemesinden dolayıdır ki -şu hâtımeyle kısm-ı evveli rehîn-i tamam olan- eser-i nâçizânesine derc ettiği kavâid-i edebiyeyi, âsâr-ı kalemiyeleri, edebiyat-ı Milliyemize bihakkin şeref veren, eâzım-ı üdebâmızın âsâr-ı bedîasından ahz ve vaz’ eder gibi yazmaya çalışmıştır.” (Recaizade) Mahmut Ekrem, *Talîm-i Edebiyat*, İstanbul 1330/1911, s. 381-382’den akt.: Duymaz, *agm.*, s.15, 8 no’lu dipnot.

¹⁶ Bostancı, *age.*, s.35.

dayandırılmış olmasından alan Ahmet Cevdet Paşa'nın, hayli ilgi gören eseri *Belâgat-ı Osmâniyye*, bu yönüyle Türkçenin de, o zamana kadar üzerinde durulmadığı anlaşılan bedii boyutunu vermesi, bu boyutun farkına varmış olması açısından önemli bir eserdir. Bu eseri günümüz Türkçesine kazandıran Turgut Karabay ve Mehmet Atalay, yazdıkları “Önsöz”de, Ahmet Cevdet Paşa'nın “ileri bir görüşle Türkçenin de bir belâgatı olduğu düşüncesi[nden]” hareketle eserine bu adı vermiş olduğunu belirtmektedirler.¹⁷ Ayrıca, Ahmet Cevdet Paşa'nın eserde temellendirdiği düşünceleri Türkçenin mantığını dikkate alarak yapmış olduğunu, “orijinal” olduğunu ve “yerli özellikler” taşıdığını da vurgulamaktadırlar.¹⁸

Belâgat-ı Osmaniye, hazırlayanların tespitlerine göre, ilk kez 1881 yılında İstanbul'da basılmıştır. Birçok kez basılan bu eserin her baskısında Ahmet Cevdet Paşa çeşitli ekleme ve çıkarmalardan oluşan değişikliklere de gitmiştir.¹⁹

Ahmet Cevdet Paşa'nın eserinden yaklaşık on yıl sonra yayımlanan ve bir başka Osmanlı paşası olan Sakızlı Ohannes Paşa'nın *Fünûn-ı Neftise Târihi Medhali*²⁰ adlı eseri de estetik sahasının ülkemizdeki tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bizde ilk sanat tarihi kitabının yayımı, Mahmut Esat'a ait roman gibi yazılmış *Tarih-i Sanayi* (1305-1889)'dir. Sakızlı Ohannes'in *Fünûn-ı Neftise Târihi Medhali* ise daha çok bir estetik kitabıdır.²¹

Fünûn-ı Neftise Târihi Medhali iki kısımdan oluşmakta ve madde başlıklarıyla bölümlere ayrılmaktadır. “Birinci Kısım” altı alt başlıktan müteşekkildir: “1. Sanatın Esas ve Mahiyeti” (s.23-26), “2. “İdealizm” ve “Realizm” Usûlü” (s.26-33), “3. Sanatın Özel Nitelikleri” (s.33-40), “4. Zevk Güzelliği” (s.40-45), “5. Hüner ve Dehâ” (s.45-48), “6. Üslûp” (s.48-51). Çalışmanın “İkinci Kısım”ı ise beş alt başlık içermektedir: “1. Doğru ve Eğri Çizgi” (s.53-57), “2. Plastik Sanatların Aslı ve Birbirleriyle Olan Münasebeti” (s.57-66), “3. Mimarlık Sanatı ve Bunun Özel Nitelikleri”

¹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz.Turgut Karabay-Mehmet Atalay, Akçağ Yay., Ankara 2000, age., s.VII.

¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, age., s.VII.

¹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, age., s.VII.

²⁰ Eser, Kahraman Bostancı tarafından günümüz harflerine çevrilerek ve dili sadeleştirilerek yeniden yayımlanmıştır: *Güzel Sanatlar Tarihine Giriş*, Hece Yay., Ankara, Eylül 2005.

²¹ Adnan Turani, “İslâm Ülkelerinde Sanat”, *Sanat Edebiyat*, S.2, Ankara, Kasım 1974, s.85.

(s.66-79), “4. Heykeltıraşlık veya Musavvirlik Sanatının Özel Nitelikleri” (s.79-94), “5. Ressamlık veya Nakış” (s.94-104).

Çalışmanın “Önsöz”ünde de Bostancı’nın belirttiği üzere, “[E]stetik ve güzel sanatlarla ilgili müstakil bir eser olan *Fünûn-ı Nefise Târihi Medhali* modern tarzda yazılmış önemli bir eserdir.”²²

Bu eserde, plastik sanatların türlerine yönelik birçok terim ve açıklama mevcuttur. “Ağırlıklı olarak Asur, Mısır ve Yunan sanatı üzerinde duran Sakızlı Ohannes, Selçuklu, Beylikler Dönemi ve Osmanlı sanatlarından hemen hemen hiç söz etmez.”²³ Kahraman Bostancı’nın belirttiğine göre, “Yazıldığı ve basıldığı tarihten (1308/1891) bu yana yüz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen *Fünûn-ı Nefise Târihi Medhali*’nin dili sadeliğini korumaktadır.”²⁴

Günümüz Türkçesine *Güzel Sanatlar Tarihine Giriş* olarak çevirebileceğimiz bu eser, Sakızlı Ohannes’in “Mekteb-i Fünûn-ı Nefise-i Şâhâne”de okuttuğu estetik derslerindeki notlarının bir araya getirilmesinden oluşmuştur.²⁵

Kaynaradağ, Sakızlı Ohannes’in kitabında, daha sonraki dönemlerde Arapça kökenli; “ilm-i hüsn”, “hikmet-i bedayi” ve “bediiyat” gibi terimlerin kullanılmasına rağmen onun bizzat “estetik” terimini tercih ettiğini belirtmektedir.²⁶

Kahraman Bostancı, Arslan Kaynaradağ’ın Sakızlı Ohannes’in bizde estetik kavramının ilk kullanan kişi olduğuna ilişkin görüşünün hatalı olduğuna dikkat çekmektedir:

“*Arslan Kaynaradağ’ın estetik terimine ilk kez, Sakızlı Ohannes’in 1891’de yayımladığı Fünûn-ı Nefise Tarihine Medhal (Fünûn-ı Nefise Tarihi Medhali olmalı) kitabında rastlandığı*²⁷ konusundaki tespitine ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Böyle bir yargı, süreli yayınların genişçe ve titizlikle yapılacak incelemelerinin sonucunda verilebilir. *Fünûn-ı Nefise Tarihi Medhali*’nin yayımlanmasından önce *Abdülhalim Memduh’un Muhit mecmuasında (1305/1889) yayımlanan “Estetik” başlıklı bir yazı dizisi*

²² Ohannes, *age.*, s.8.

²³ Ohannes, *age.*, s.8.

²⁴ Ohannes, *age.*, s.8.

²⁵ Ohannes, *age.*, s.16.

²⁶ Kaynaradağ, *agm.*, s.123.

²⁷ Arslan Kaynaradağ, *Türkiye’de Sanat Felsefesinin Gelişmesi ve Bu Gelişme İçinde Sanat Ontolojisinin Yeri*, İpşiroğlu’ya Saygı, Ada Yay., İstanbul, Aralık 1987, s.123.

vardır. (Numro:1, s. 6-9, Numro: 4, s. 57-61, Numro: 5, s. 77-80). Abdülhalim Memduh söz konusu makalesinde estetiğin tanımını yaptıktan sonra, onun bize girişindeki gecikmeye şöyle dikkati çeker:²⁸

“Sanayi ve âsâr-ı tabiiyye ve bâ-husus sanayi-i nefîsedeki mahâsin ü letâfeti tedkik etmek fenni olan ‘estetik’ asr-ı hâzırın terakkiyât-ı cedidesi ile gayetü’l-gaye tevsi olunarak, sanayi-i nefîse erbâbının bir rehber hutut-ı harekâtı sırasını geçmiştir.

(...)

Bu kadar nâfi bir fennin henüz daire-i matbuâtımıza idhâl edilmesi şimdîye kadar te’essüfümüzi, emsâli gibi tahrik eden halâtta bulunmasından, ber-vech-i zir tebyîn-i kavâidine cür’et olunuyor (Muhit, 1305, Numro: 1, s. 6,9).²⁹

2.2. Servet-i Fünûn Döneminde Estetik Çalışmaları

Bu kısımda estetik konusunun açık bir şekilde Batılı düşünörlere ve onların eserlerine dayalı olarak ele alındığı ve estetik teriminin yaygınlık kazandığı dönem olan Servet-i Fünûn devrinin (1896-1901) genel yaklaşımlarını, çeşitli çalışmalardan hareketle değerlendirmeye çalışacağız.

Servet-i Fünûn dönemi estetikle ilgili konuların tartışılması ve yaygınlaşması bakımından oldukça hareketli bir seyir izlemiştir:

“On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi edebiyat ve sanat eserlerimizin birikimine dayalı [...] nazariye/kuram kitapları yazılırken, bir yandan da Batı’dan gelen estetik kelimesi sanat ve edebiyat dergilerimizde sık sık görölmeye başlar. Türk edebiyatı tarihinde Batıdan gelen estetiğe karşı ilk ciddi ilgi Servet-i Fünûn döneminde uyanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957), Cenap Şahabettin (1870-1934), Süleyman Nesip (1866-1917) ve Tevfik Fikret (1867-1915) bu dönemde estetiğin çeşitli problemlerine dair yazılar yazmışlardır.”³⁰

Arslan Kaynardağ, bu dönemlerde (19. asrın sonu) estetik meselelerine daha çok Servet-i Fünûn yazarlarının ilgi duyduğunu ifade etmektedir.³¹

²⁸ Kahraman Bostancı, “Abdulhalim Memduh’un Estetikle İlgili Bir Makalesi”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.107, Mart-Nisan 2002, s.31-40.

²⁹ Ohannes, *age.*, s.17, 14 no’lu dipnot.

³⁰ Duymaz, *agm.*, s.15.

³¹ Kaynardağ, *agm.*, s.123.

Servet-i Fünûn döneminin üretken kalemlerinden biri olan Hüseyin Cahit önce estetik kelimesine Türkçe bir karşılık bulmaya çalışmıştır. Hüseyin Cahit, önce kelimeyi terim ve kavram olarak ele alır.³² Onun, Türkiye’de estetikle ciddi olarak ilgilenen ilk yazar olduğu söylenebilir.³³ Önerilmiş olan “ilm-i ihtisâsât”, “ihtisâsât”, “ilm-i hüsn” ve “âsâr-ı nefisenin felsefesi” karşılıklarını çeşitli bakımlardan eleştirdikten sonra, kendisinin bulduğu karşılığı önerir: “Hikmet-i bedâyi”. Daha sonra yazılarında estetik bütünlüğün unsurlarından biri olan “güzel”e dair düşüncelerini anlatmaya geçer.³⁴ “Hikmet-i Bedâyie Dâir” adındaki makalesinde: “Kısaca estetik ‘ilm-i hüsn’dür. Konusu sanat ve sanat eserleridir. O hâlde estetik de ‘âsâr-ı nefisenin felsefesi’ demektir. İşte bunun için Türkçemize de ‘hikmet-i bedâyi’ terkibiyle tercüme edilmiştir.”³⁵ şeklindeki yaklaşımıyla konunun kavramsal gelişimine dair bir panorama çizer.

Adı geçen makalesinde Hüseyin Cahit, Eflatun’dan Sainte Augustin’e ondan Schelling’e, Pascal’dan Boileau’ya ve nihayetinde Hippolyte Taine’e uzanan bir yelpazede “güzellik” olgusunu değerlendirmeye tabi tutar.³⁶

“...H. Câhid, Taine’in estetik ve güzellik anlayışını, diğer filozoflarınkiyle mukayese eder, Taine’i onlardan üstün ve makul bulur.”³⁷

Hüseyin Cahit’e göre, Taine’i bu denli cazip kılan yön ne idi? Bilge Ercilasun bir çalışmasında konuyu şöyle özetlemektedir:

“Taine’in görüşlerini benimseyen H. Câhid’e göre güzellik tarif edilmemeli, sanat eserlerinden ve sanat eserini meydana getiren sebeplerden hareket ederek güzele ulaşılmalıdır. Estetiğin esası; güzelin tarifini yapmak, kavram ve mahiyetini araştırmak değil, sanatkâr ve eserler, bunlar[ı] yaratan şartları araştırmak olmalıdır. Bu sûretle mimarlık, resim, heykeltıraşlık, şiir, mûsikî gibi envâ-ı san’attan kâffesinin muhtelif memleketlerde, muhtelif asırlarda sebab-i zuhurlarıyla sebab-i tevessü’ ve tenevvüleri, sebab-i inhitatları tâyin olunarak bu müteaddid, bu muhtelif emsile ve vesâik-i târihiyye ile her san’atın tabiatı târif, şerâit-i mevcûdiyeti irâe edilince sanâyi-i nefisenin ve umûmiyetle san’atın izâhât-ı tâmmesi,

³² Ercilasun, *age.*, s.99.

³³ Soykan, *age.*, s.68.

³⁴ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkît*, MEB Yay., İstanbul 1994, s.99-104; Hasan Akay, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s.185-189’den akt.: Duymaz, *agm.*, s.15.

³⁵ Servet-i Fünûn, S.371, 9 Nisan 1314, s.103’den akt.: Ercilasun, *age.*, s.99.

³⁶ Ercilasun, *age.*, s.99-103.

³⁷ Ercilasun, *age.*, s.101.

yâni bir sanâyi-i nefîse felsefesi, bir hikmet-i bedâyi bulunmuş olur ki Hippolyte Taine nazarında estetik, işte bu mânâyı müfiddir."³⁸

Hüseyin Cahit'in, "Hikmet-i Bedayie Dair"³⁹ adlı "uzun yazı"sı 1897'de Servet-i Fünûn'da yayımlanmıştır. Bu yazıda, "Estetik" kelimesinin terim olarak ele alındığını belirten Kaynardağ, "güzel" olgusunun ne olduğunun tartışıldığını belirtir. Batı düşüncesinin (Eski Yunan, İngiliz ve Fransız) birikimlerinden örneklerle oluşturulan yazıda Hippolyte Taine'in sanat felsefesi üzerinde durulmaktadır.⁴⁰

Kaynardağ'a göre, Hippolyte Taine'i konu alan bir başka Servet-i Fünûn yazarı da "Hayat ve Kitaplar" adlı eserin sahibi Ahmet Şuayp olmuştur. Şuayp, adı geçen eserinde, Taine'in "sanat ve eleştiri" konularıyla ilgili düşüncelerini değerlendirir.⁴¹

Servet-i Fünûn dönemi yazarlarından Cenap Şahabettin, Süleyman Nesip, Mehmet Rauf ve Tevfik Fikret'in⁴² sanat ve güzellik konuları üzerine yazılar yazdıklarını belirten Kaynardağ, "1895'te André Theuriet'den çevrilen Hüsn ü Ân (Çev: Ahmet İhsan)"ın da "estetikle ilgili bir kitap" olduğuna işaret eder.⁴³

Ayrıca yine bu dönemin estetikle ilgili literatürünü belirlemesi açısından Ömer Naci Soykan'ın bir tespitine de yer vermemiz gerekmektedir:

"Bu derginin (Servet-i Fünûn) 1895'te çıkan cildinde Revue Scientifique'den A. Sadık'ın naklettiği "Güzellik ve zerafette mübalâğa" adlı yazı göze çarpıyor."⁴⁴

Bu yıllarda Batı'da ortaya çıkan estetik akımlarının da takip edildiğini ifade eden Kaynardağ, Şehabettin Süleyman'ın Rübab dergisinde "Bir Kitab-ı Şüûn" başlıklı yazısında Charles Lalo'nun kitabına dikkat çektiğini dile getirmektedir.⁴⁵

³⁸ Ercilasun, *age.*, s.102-103.

³⁹ Kaynardağ, *agm.*, s.123; Duymaz, *agm.*, s.15.

⁴⁰ Kaynardağ, *agm.*, s.123.

⁴¹ Kaynardağ, *agm.*, s.124: "Hayat ve Kitaplar"ın yeni harflerle yayımı için bk. Ahmed Şuayb, *Hayat ve Kitaplar*, haz.: Erdoğan Erbay, Salkım Söğüt Yay., Ankara 2005, 314 s.

⁴² Bostancı, bu isimlere: Halit Ziya ve Beşir Fuad'ı da ekler. *age.*, s.37.

⁴³ Kaynardağ, *agm.*, s.124.

⁴⁴ Soykan, *age.*, s.68.

⁴⁵ Kaynardağ, *agm.*, s.124.

Hüseyin Cahit'in dışında "güzellik" meselesi üzerinde duran Servet-i Fünûnculardan biri de Cenab Şahabeddin'dir. Servet-i Fünûn'da yayımlanan "Musâhabe-i Edebiye: Menâfi-i Edebiye"⁴⁶ adındaki yazısında Cenab Şahabeddin, Bilge Ercilasun'un özetiyle;

*"[G]üzelliğin gayesi, yalnız sanat güzelliklerine erişmektir. O, eski insanlardaki güzellik kavramının zamanla değiştiğini söyler. Eski zamanda insanlığı hayran bırakan sanat eserlerinin tesir unsuru azamet ve irtifa idi. Ehramlar önünde diz çökülür, büyük dağların büyük kuvvetler taşıdığını (taşıdığına olmalı) inanılırdı. Bugün ise böyle bir inanışın tesiri kalmamıştır. İnsanlar, sanat eserinden aldıkları terbiye neticesinde güzelliği, hacim ve cesametle birlikte kavramak hissini unutmuslardır. Şimdi bütün sanat eserlerinde, hakikatin taklidinden ziyade, rikkat ve nezâhate doğru bir hareket görülüyor."*⁴⁷ görüşlerini taşımaktadır.

Bir başka Servet-i Fünûncu Süleyman Nesib de, Servet-i Fünûn'un 30 Nisan 1314 tarihli 374. sayısında "Makale-i Mahsusa" adlı yazısıyla "güzelliğin mahiyeti" üzerinde durmaktadır.⁴⁸

Bilge Ercilasun, Servet-i Fünûn'da neşredilen ve sanat konusunu kapsayan yayımların da şu şekilde kategorileştirebileceklerini belirtir:

- a) Sanatın menşei ve mahiyeti (1. Taklit ve dehâ, 2. Tabiat-i Esasiye)
- b) Sanatın gayesi, ehemmiyeti, çeşitleri
- c) Sanat ve Çevre⁴⁹

Yukarıdaki konuları ele alan yazılara göz atıldığında Servet-i Fünûn devri estetik çalışmalarında Hüseyin Cahit, Tefik Fikret, Süleyman Nesib adlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3. Millî Edebiyat Döneminde Estetik Çalışmaları

Çalışmamızın bu bölümünde, düşünce hayatımızda ve edebiyatımızda "yerli" ve "millî" olana vurgunun arttığı, milliyetçilik ideolojisinin hâkim bir konuma yükseldiği dönem olan Millî Edebiyat devrinin estetikle ilgili çalışmalarını değerlendireceğiz.

Millî Edebiyat döneminin en önemli düşünürü konumundaki Ziya Gökalp'ın, sanat ve estetik konusundaki görüşlerini Türkçülük-milliyetçilik

⁴⁶ Servet-i Fünûn, S.329, 19 Haziran 1313, s.259-260'dan akt.: Ercilasun, *age.*, s.103.

⁴⁷ Ercilasun, *age.*, s.103.

⁴⁸ Ercilasun, *age.*, s.103-104.

⁴⁹ Ercilasun, *age.*, s.104.

bağlamında değerlendiren Soykan; “Gökalp’tan doğallıkla, henüz doğmamış böyle bir sanat üzerinde kurulacak bir estetik de beklenemezdi; o, ancak ‘gelecekteki’ bu sanatın temel ilkelerini önerebilirdi” demektedir.⁵⁰

Recep Duymaz bu dönemin genel bir değerlendirmesini yapmakta ve Millî Edebiyat yazarlarının *Genç Kalemler*’de başlayan çabalarının yeni bir yaklaşımı büyüttüğünü dile getirmektedir. Duymaz; Ali Canip (1887-1967), Ömer Seyfettin (1884-1920) ve Ziya Gökalp (1876-1924)’ın *Genç Kalemler*’de “yeni bir dil, edebiyat, sanat, bediîyat/estetik anlayışı” ortaya koymaya çabaladıklarını ve “kuram ile uygulamayı birlikte yürüt[tüklerini]”⁵¹ dile getirmektedir.

Millî Edebiyat dönemi yazar ve düşünürleri arasında estetikle ilgili en “geniş perspektifli” bakış ve yaklaşımı gösteren yazar şüphesiz Ali Canip olmuştur. Ali Canip, “estetik problemiyle ilgilenmiş, bu konuda derinlemesine araştırmalar yapmış” bir şahsiyettir.⁵²

⁵⁰ Soykan, *age.*, s.75.

⁵¹ Duymaz, *agm.*, s.15.

⁵² Bilge Ercilasun, “Sanat ve Estetik (Güzellik-Bedii Haz)”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit: 1. Türkçü Tenkit*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1995, s.233; Rıza Filizok, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001; Filizok, Ali Canip’in estetikle ilgili makalelerini şu şekilde listelemektedir: Ali Canip, “Bediyyat Derslerinden: San’atta Güzellik Nedir?”, *Donanma Mecmuası*, No.101.-51., 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915), s. 809-810.; Ali Canip, “Bediyyât Derslerinden: Sanatta Mektep”, *Donanma Mecmuası*, No. 103.-53., 25 Haziran 1331 (8 Temmuz 1915), s. 841-842; Ali Canip, “Bediyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 1- Tahayyür-Kızıltoprak, 26 Teşrin-i Evvel 1333”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.18, 8 Teşrin-i Sâni 1917, s. 353.; Ali Canip, “Bediyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 2- Tecazüb-La Sympathie”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.19, 15 Teşrin-i Sâni 1917, s. 367; Ali Canip, “Bediyyât bahisleri: Bedi’i Haz: 3-Hayatîyyet Hissi-Le sentiment de Vitalité”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.21, 29 Teşrin-i Sâni 1917, s. 406.; Ali Canip, “Bediyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 4-Hazzın Bedi’i hayatta Mevkii”, *Yeni Mecmua*, C.I, S. 26, 3 Kânûn-ı Sâni, 1917, s. 505.; Ali Canip, “Lâ-bedii Hisler”, *Yeni Mecmua*, C.II, S. 51, 3 Kânûn-ı Sâni, 1918, s. 467; Ali Canip, “Bediyyât Derslerinden: San’atta Güzellik Nedir?”, *Donanma Mecmuası*, No. 101. -51., 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915), s. 809-810; Ali Canip, “Bediyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 2-Tecazüb-La Sympathie”, *Yeni Mecmua*, C.I, S. 19, 15 Teşrin-i Sâni 1917, s. 367; Ali Canip, “Bediyyât Bahisleri: Bedi’i Haz: 3 Hayatîyyet Hissi-Le sentiment de Vitalité”, *Yeni Mecmua*, C.I, S.21, 29 Teşrin-i Sâni 1917, s. 406; Filizok, *age.*, s.167-177.

Ali Canip; “Batı felsefesinden ve retorüğinden” yararlanmış, buradan hareketle de birçok makale üretmiştir. Ali Canip, önce “Bediyyat Derslerinden” başlığı altında Donanma mecmuasında⁵³ ardından da “Bediyyat Bahisleri” başlığı altında Yeni Mecmua’da seri hâlde makale yayımlamıştır.

Ali Canip, *Bahçe* mecmuasında “Sanat Hakkında” ve “Yine Sanat Hakkında” başlıklı yazılarında,⁵⁴ realizm-sanat irtibatını gündeme getirmektedir. Genç Kalemler’de 1911’de çıkan “Millî Lisan ve Millî Edebiyat” adlı yazısında ise, “sanatın seçkinliği” konusuna değinmekte ve âdeta manifesto üslubuyla bir topluluk adına konuşmaktadır:

*“Arkadaşlarımın içinde sanat ifayda içindir, diyecek kadar dar düşünceli kimse yoktur. Hepsi sanat perisinin istiklâlini müdafaa eden gençler ve anane bilmez ruhlardır. Pek iyi bilirler ki bir şiirin sihrini, ulviyetini otuz milyon halk takdir edemez. Sanat şimdiye kadar aristokrat, asil yaşamış ve şimdiden sonra da yine öyle yaşayacaktır. Onun en hakîki gayesinin bedîî bir haz olduğunu da kimseden öğrenmek ihtiyacında değildirlir.”*⁵⁵

Ali Canip, Genç Kalemler’de çıkan “İbdaiyet” adlı yazısında “sanatta yaratıcılık” konusuna dikkatleri çekmekte ve sanat eserlerinin “hâricin mefkûreleştirilmesinden değil mefkûrelerin maddîleştirilmesinden” neşet ettiklerini belirtmektedir.⁵⁶

“Donanma” mecmuasında çıkmış olan “Sanatta Güzellik Nedir?” yazısında, Gustave Le Bonn, Bergson ve Veron’un sanat eserinin görünüşüne dair yaklaşımlarından hareketle güzellik bahsi değerlendirilmektedir. Ona göre; “Sanatta güzellik, hadsin keşiflerinden ibarettir... Büyük sanatkarlar bizim ruhumuzda ancak kendi keşifleriyle heyecan husule getirirler.”⁵⁷

Bilge Ercilasun, Ali Canip’in sanat/estetik konuları üzerine eğildiği yazılarını bir tasnife tabi tutarken, onun yazılarını iki merhale hâlinde ele almaktadır:

⁵³ Filizok, *age.*, s. 167.

⁵⁴ Ercilasun, *age.*, s.233.

⁵⁵ Ercilasun, *age.*, s.233.

⁵⁶ Ercilasun, *age.*, s.234.

⁵⁷ Ercilasun, *age.*, s.234-235; ayrıca, Rıza Filizok’a göre, Ali Canip; “Bergson, Gustave Le Bon, Charles Lalo ve Eugène Véron’un fikirlerinden yararlanarak sanatta güzelliğin sanatkarın idrak tarzından doğduğunu ileri sürer.” Filizok, *age.*, s.168.

- 1- *Genç Kalemler*'de çıkan *Sanat ve Edebiyat* başlıklı seri yazıları.
- 2- 1917'de *Yeni Mecmua*'da çıkan *Bedî Haz* adlı seri yazıları.⁵⁸

Ali Canip'in yazılarını ele aldıktan sonra Bilge Ercilasun, Ömer Seyfettin'in de "Güzellik ve Esâtir" adındaki yazısıyla estetik meselesini irdelediğini ve "Güzelliğin tabiatta olmadığını, insan ruhunda olduğunu ve bazı şartlara bağlı bulunduğunu belirttiğini" ifade eder. Yine Ömer Seyfettin'in "güzellik"le alakalı görüşlerinden yola çıkarak, dönemin ruhunu yansıtabilecek tarzda bir genellemeyle; "Burada yazar güzelliğin millî bir özellik taşıdığını, bir âdiyet duygusundan doğduğunu belirtmektedir. Bu da Millî Edebiyatçıların anlayışına uygun bir görüştür."⁵⁹ şeklinde konuyu değerlendirmektedir.

Türk sanat/estetik düşüncesinde, modern dönemlere denk düşen çabaları değerlendirirken, "Filozof" lakaplı Rıza Tevfik'i ve onun felsefe ve estetik serüvenindeki haklı yerini vurgulamadan geçmenin doğru olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. Cumhuriyet dönemi felsefecilerinin birçoğunun hocası olma gibi önemli bir mevkii bulunan Rıza Tevfik (1869–1949)'in, aşağıda gösterilen çalışmalarına göz attığımızda, değerini görmek mümkün olacaktır:

1. *Felsefe Dersleri (İstanbul 1914)*, 2. *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe (2 Cilt, İstanbul 1916, 1920)*, 3. *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi (İstanbul 1918)*, 4. *Estetik (İstanbul 1920)*, 5. *Bergson Hakkında Felsefe Müderrisi Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'nin Dârü'l-Fünûn Dersleri (İstanbul 1921)*, 6. *Rubâiyyât-ı Ömer Hayam (Hüseyin Dâniş ile birlikte, İstanbul 1922)*, 7. *Serâb-ı Ömrüm (Leşkoşa 1934)*, 8. *Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti (İstanbul 1945)*, 9. *Ömer Hayam ve Rûbaileri (İstanbul 1945)*.⁶⁰

Rıza Tevfik'in sanat ve edebiyat felsefelerini kapsayan ilk çalışmaları hakkında Abdullah Uçman şu tespitleri yapmaktadır:

"*Filozof Rıza Tevfik Bey'in estetik, sanat:felsefesi ve bunun bir alt dalı olarak düşünülebilecek edebiyat:felsefesi ile ilgili ilk yazıları ise, 1896 yılında öğrencisi Nureddin Ferruh'a hitaben yayımladığı 'Sanat ile Fennin Münâsebeti Hakkında' başlıklı yedi mektupla başlamıştır; bu mektuplarda, söz konusu makalenin adından da anlaşılacağı üzere, 'fen' ve 'ilim' ve*

⁵⁸ Ercilasun, *age.*, s.235.

⁵⁹ Ercilasun, *age.*, s.242.

⁶⁰ Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi*, C.III, Lotus Yay., Ankara, 2007 s.165-166.

özellikle de bunların tamamını kapsayan 'hikmet' olmadan yapılan sanatın [veya burada yazılan şiirin] ruhsuz olacağı savunulmuştur."⁶¹

Rıza Tevfik, bu çalışmalarına estetiği de dâhil etmekte gecikmemiş ve 1909 yılında *Bahçe* mecmuasında estetiğin temel problemlerini kapsayan seri yazılarla bu konu hakkında düşünce üretimini yoğunlaştırmıştır:

"On beş kısım halinde yayımladığı 'Hüsn ve Mâhiyeti' başlıklı makalesinde felsefenin önemli bir alanı olan estetiği bazı yönleriyle tanıtmıştır; ona göre, 'hüsn ve kubh', güzellik ve çirkinlik enfüsîdir, yani sübjektiftir; Tabiat'ta müstakil olarak 'hüsn ve kubh, hayır ve şer, zulüm ve adl, hayat ve memât' şeklinde 'a'yân-ı mevcûde' (entités) bulunmaz; bunlar doğrudan doğruya 'ben'e, yani insan ruhuna ait şeylerdir, bu nedenle, 'hüsn' denilen şey aslında, bizim ruhumuzda hâsıl olan bir 'te'essür-i mahsûs'un ismidir."⁶²

Remzi Demir, Rıza Tevfik'in estetik çalışmalarını ele alıp değerlendirenken, onun ders notlarının bir toplamı olan *Estetik* adlı çalışmasını alanında ilk Türkçe eser olarak zikretmektedir:

"[M]uhtemelen felsefenin bu dalını konu edinen ilk Türkçe eser olan *Estetik*'te, özellikle bir 'ilim' yani bilgi alanı olarak estetiğin yerini tartışmış ve sonra Alman filozofu Baumgarten'in *Aesthetica* (1750) adlı yapıtından tercüme yoluyla estetiğe ilişkin genel fikirlerini tanıtmıştır; ardından felsefe alanında olduğu gibi, estetik alanında da yeni bir öğreti kurgulayan ve bu sâyede Hegel (1770-1831) ve Schopenhauer'a (1788-1860) kadar birçok filozofu etkileyen Kant'ın (1724-1804) üzerinde durmuş ve estetiğin başlıca sorunlarını serimlemiştir; aradan yirmi yıla yakın bir süre geçtikten sonra, Filozofî Rıza Tevfik Bey, bu konuya yeniden dönmüş ve 1941 senesinde *Yeni Sabah* gazetesinde yayımladığı 'Estetik' başlıklı otuz iki kısımlık dizi makalesiyle bu alandaki çalışmalarına son vermiştir."⁶³

Rıza Tevfik'in estetikle alakalı yazılarının bir bölümü Abdullah Uçman tarafından, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları-I*⁶⁴ adıyla yayımlanmıştır.

Ali Utku ve Erdoğan Erbay tarafından, Rıza Tevfik'in *Dârülfünûn*'da verdiği felsefe dersi notlarının taşbasma ve matbu baskılarından

⁶¹ Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, s.188-189'dan akt.: Demir, *age.*, s.167.

⁶² Demir, *age.*, s.173.

⁶³ Demir, *age.*, s.173-174.

⁶⁴ Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları-I*, Kitabevi Yay., İstanbul, Kasım 2000.

sadeleştirilerek yayıma hazırlanan çalışmada,⁶⁵ Mâ-ba'de't-tabî'yyat Derslerine Â'id Vesâ'ik, Dârülfünûn Matbaası, İstanbul, 1335/1919 (Taşbasma); Mâ-ba'de't-tabî'yyat Dersleri: Ontoloji Mebâhisi, Dârülfünûn Matbaası, İstanbul 1336/1920 (Taşbasma); Estetik (Esthetic), Dârülfünûn Matbaası, İstanbul, 1336/1920 (Taşbasma); Bergson Hakkında, Dârülfünûn Matbaası, İstanbul, 1337/1921 (Taşbasma); İki Mühim Vesika-i Felsefiye (1), Peyâm-ı Edebî, nr. 16-61, 27 Teşrîn-i Sâni 1335/1919; İki Mühim Vesika-i Felsefiye (2), Peyâm-ı Edebî, nr. 17-62, 4 Kânun-ı Evvel 1335/1919 adlarındaki özgün metinler yer almaktadır.

Çalışmada yayımcıların, “Sunuş” başlığı altında, “Feylesof: Rıza Tevfik Bey: Dârülfünûn Kürsüsünden Felsefe Dersleri” adlı yazıları ve Abdullah Uçman'ın “Rıza Tevfik'in Edebî ve Felsefi Portresi Üzerine Bir Deneme” adındaki yazısı yer almaktadır. “Sunuş”un ardından, “Çeviriyazı” başlığı altında, notların günümüz alfabesine aktarılmış şekilleri bulunmaktadır. Bu beş başlık altındaki notlardan “İki Mühim Vesika-i Felsefiye” yazısının Abdullah Uçman tarafından yayına hazırlanıp, sadeleştirildiğini de belirtmemiz gerekmektedir. Çalışmanın son ana başlığı olan “Sadeleştirme” bölümünde de, bu beş başlık altındaki ders notlarının günümüz okurlarının faydalanabilmesine imkân tanıyacak şekilde sadeleştirildiklerini görmekteyiz.

Yayımcıların, “Feylesof: Rıza Tevfik Bey: Dârülfünûn Kürsüsünden Felsefe Dersleri” başlıklı yazısında Rıza Tevfik'in önemli çalışmalarına değinilmekte ve onun, 26 Kânun-ı Sâni 1334'de (Ocak 1918) Mehmed Ali Aynî'nin yerine Dârülfünûn Edebiyat Medresesi felsefe ve estetik müderrisliğine atandığı bilgisi verilmektedir.⁶⁶ Rıza Tevfik bu görevi, 4 Nisan 1922 tarihine kadar sürdürmüştür. Bizim de konumuz olan estetik bahsi ile ilgili olarak da bu “Sunuş”tan şu bilgilere ulaşıyoruz: Bu ders notları arasında yer alan *Estetik* de, Rıza Tevfik'in bir sonraki aşamada kitaplaştırmayı/müstakil bir kitap hâline getirmeyi düşündüğü projesinin bir “Mukaddime”si mahiyetindedir.⁶⁷ Bu projenin geniş kapsamlı bir ürüne yönelik olduğunun bariz işaretlerini görebilmemiz açısından aşağıdaki alıntının aydınlatıcı bir işlevi olduğunu düşünüyoruz:

“Estetik notlarının, felsefe meselelerinden özellikle estetiğe kariyeri boyunca özel ilgi göstermiş olan Rıza Tevfik'in gerek 1896/1922 yılları

⁶⁵ Rıza Tevfik, *Dârülfünûn Felsefe Ders Notları*, Sadeleştiren ve Yayıma haz.: Ali Utku- Erdoğan Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.

⁶⁶ Rıza Tevfik, *age.*, s.7-8.

⁶⁷ Rıza Tevfik, *age.*, s.19.

arasında *Bahçe, Rübâb, Servet-i Fünûn, Peyâm-ı Sabah* gibi dergilerde yayınlanan makaleleriyle (*Estetik'te erken makalelerinin temel referansından, özellikle de Eugène Véron'dan yararlandığını söyleyebiliriz*), ancak iki cildi yayınlanabilen *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe'nin "Art"*, (MF.c.I, s. 379-397), "*Beau*" (MF.c.I, 661-772) ve "*Beaux arts*" (MF.c.I, 722-787) gibi maddeleriyle ve gerekse sürgünden sonra 1940-1949 yılları arasında özellikle *Yeni Sabah'da* yayınladığı sanat ve estetikle ilgili 80 civarında makaleyle birlikte düşünülmesi gerekir."⁶⁸

Ömer Naci Soykan, Rıza Tevfik'in estetik konusundaki değerini; "doğada güzel-sanatta güzel" sorunsalının sanatın belirleyiciliği yönünden ortaya konuşundaki düşünce olgunluğunun şimdiye dek ele aldığımız düşünürlerin hiçbirinde bulunmadığını söyleyebiliriz." şeklinde dile getirmektedir.⁶⁹

Rıza Tevfik'in gayretlerinin meyvesinin alınamamış olması, bizim estetik sahasında çok önemli bir eserden mahrum olduğumuzun resmi olarak durmaktadır. Böyle bir birikimle ortaya konulabilecek bir eserin felsefe/estetik tarihimizin seyrini de değiştirebilecek çapta olacağını tahmin edebiliriz.

İbrahim Alaettin Gövsa, 1925 yılında, *Bedî Terbiye*⁷⁰ adıyla yayımladığı estetikle ilgili kitabında, estetik ve eğitim arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Kitap, bugünkü harflerle yayına hazırlayan Kolcu'nun "Ön

⁶⁸ Rıza Tevfik, *age.*, s.20.

⁶⁹ Soykan, *age.*, s.73.

⁷⁰ İbrahim Alaettin Gövsa, *Bedî Terbiye*, Resimli Gazete Neşriyatı, İstanbul, 1341(1925); *Estetik Eğitim* adıyla, bugünkü harflerle yayına haz.: Abdurrahman Kolcu, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2006, Gövsa'nın eseri şu başlıkları kapsamaktadır: "Nâşirin Mukaddimesi, Bediiyât ve Sanatın Menba'ı-Sanat Her Ferde Bir İhtiyaçtır, Bedî Terbiyede En Mühim Şart-Spencer'in Tenkitleri-Yarım Edebî Bilgilerin Tehlikesi-Bedî Terbiye Hayatın Her Türlü Tezahürâtına Şamil Olmalıdır, Hayat-ı Bediiyet-Ahlak ve Güzellik-Tatbikî Misaller-Ticaret ve Sanatta Umumî Mesaide, aile ve Millet Hayatında Mümtaziyet ve Zarafetin Tesirleri, Sanat ile Hayatın Telifi-Fen ve Sanat-Spencer'in Re'yi-Çocuklarda Zevk-Muhitin Zevk Üzerine Tesiri-Besikten Mezara Kadar Zevk ve Güzellik Avamili-'Darwin'in Esefleri, Mektepte Sanat ve Zevk-Avrupa'daki Hareketler-Mektep Binaları-Haricî Tezyinât ve Bahçe-Dâhilî Tezyinât Mektep Eşya ve Levazımı-Mükafât Kâğıtlarında Zarafet, Kitaplar ve Zevk-i Selim-Kitap Sergi ve Müsabakaları-Mektep Kitaplarını Güzelleştiren Amiller-Çocuk Defterlerinde ve Vazife Kâğıtlarında İtina-yı Zarafet, Bedî Terbiye ve Resim, Bedî Terbiye ve Musiki, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı (Mabat)"

Söz”de belirttiği şekliyle; “İnsanların güzelliğe ve sanata yönelişlerinin arkasında yer alan nedenleri sorgula[yan]”, estetik konusunu, “Eski Yunan’dan Romalılara ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan süreçte” değerlendiren bir çalışmadır.⁷¹

Bu kitapta Gövsa’nın ortaya koymaya çalıştığı ana düşünce, Kolcu’nun ifadeleriyle söylesek: “Estetik eğitimin, hayatın her türlü tezahüratına şamil olması gerektiği” şeklinde belirginleşmektedir.⁷²

Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu’nun 1927 yılında yayımlanan *Bediiyât*⁷³ adındaki eserini de bu noktada anmakta yarar görüyoruz. Alfabe değişikliği öncesine denk düşen *Bediiyât*’ını Fındıkoğlu, Fransızca kaynaklardan yararlanarak yazmış ve liseler için bir başvuru eseri olarak hazırlamıştır.⁷⁴

Fındıkoğlu’nun eseri; 1. Medhal: *Bediiyât*’ın Tarihçesi, 2. Birinci Fası: Güzellik, 3. İkinci Fası: Sanat, 4. Üçüncü Fası: *Bediiyât* Meseleleri’ni kapsamaktadır. Ayrıca kitabın sonunda; *Hata ve Sevap Cetveli*, *İsm-i Haslar* ve *Fihrist* de bulunmaktadır.⁷⁵

Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu’nun bu eserinde dayandığı temel prensip *içtimâi san’at* görüşüdür. Bostancı bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: “Kitabın başından sonuna kadar bu görüş âdeta bir leit-motive olarak yer alır.”⁷⁶

1928 yılında Latin harflerinin kabulünden sonra Türkiye’de estetik alanında yayımlanan eserlerin sayısında dikkat çekici bir artış olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu harflerle yayımlanan ilk estetik kitabı, Mustafa Namık’ın 1930 yılında liselerin üçüncü sınıfları için hazırlayıp yayımladığı *Bediiyat* adlı eseridir.⁷⁷

Mustafa Namık, *Bediiyat*’ın *Mukaddeme*’sinde, estetikle ilgili ilk derslerini Üsküdar Erkek Lisesinde 1927-1928 yılları arasında vermiş olduğunu belirtmektedir. *Bediiyat*’ın çekirdeği olan bu dersler bağlamında

⁷¹ Gövsa, *age.*, s.4.

⁷² Gövsa, *age.*, s.4.

⁷³ Ziyâeddin Fahri [Fındıkoğlu], *Bediiyât*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, Ankara 1927.

⁷⁴ Bostancı, *age.*, s.65.

⁷⁵ Bostancı, *age.*, s.66.

⁷⁶ Bostancı, *age.*, s.67.

⁷⁷ Mustafa Namık, *Bediiyat*, Sühulet ve Cihan Kütüp[h]aneleri, İstanbul, 1930: Bu esere dikkati çeken bir yazı için bk. Kahraman Bostancı, “Servet-i Fünûn Duyarlılığını Yansıtan Bir Mecmua: Âşiyân ve Dizini”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S.4, Temmuz-Aralık 2010, s.199-229; 2 no’lu dipnot, s.227.

tutulan notlardan meydana gelmiştir. Bu yıllarda, Mustafa Namık'ın kaynakları olarak, P. Janet, L. Dugas ve A. Rey göze çarpmaktadır. Daha sonra bu kaynaklara C. Lalo da dâhil edilmiştir.⁷⁸

Bediiyat, “Mukaddeme” ile başlamakta, ardından, “Bediiyatın Mevzuları” ve “Bediiyatın Tarikleri” başlıklı kısımları gelmektedir. “Ruhîyatçı Bediiyat” ana başlığı altında; “Sanat ve Hayat”, “İbda ve Mürakabe”, “Gayri Müteemmil Şekiller” ve “Teemiî Şekiller” alt başlıkları kullanılmaktadır. “İçtimaiyatçı Bediiyat” ana başlığı altında; “Fertçi Bediiyat ve İçtimaiyat”, “Sanatın Maşerî Teşkilatı” ve “Sanatın Maşerî Tekâmülü” alt başlıkları gelmektedir. “Güzel Sanatlar” ana başlığı altında; “Sanatların Tasnifi” alt başlığı verilmektedir. Bu iki yüz yirmi beş sayfalık eser, “Lûgatçe” ve “İstîlâh” listeleri verilerek tamamlanmaktadır.⁷⁹

Bu kitaptan bir yıl sonra hem Cemil Sena hem de Suut Kemal Yetkin estetikle ilgili eserlerini yayımlamışlardır.

Türkiye’de estetiğin tarihi ile ilgili olarak yukarıda yapmaya çalıştığımız değerlendirmeleri tamamlamadan önce, bu alanda gelinen noktayı göstermesi bakımından, Ömer Naci Soykan’ın aşağıdaki tespitine yer vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz:

“Türkiye’de estetik düşünce süreci, İsmail Tunalı’nın yapılarıyla olgunluk dönemine erişmiştir.”⁸⁰

3. SONUÇ

Türk düşüncesinin estetikle alakalı duyuş, düşünüş ve tavrının ortaya konulması, gerçek manada kendi birikimini geliştirmiş ve terminolojisini evrensel ölçüde hayata geçirmiş olması gerekmektedir. Felsefeyi düşünce üretimi olarak alırsak, estetiği de felsefenin güzel üzerine yönelmiş düşünce disiplini (kimilerine göre bilimi) olarak görmek yanlış olmasa gerek. Sanat ise bu meydana bir üretim, bir pratik olarak vücut bulmaktadır. Estetik disiplin, bu pratik ürünlerin yani sanat eserlerinin varlığına, varoluş biçimine ve unsurlarına yönelik bir felsefi yaklaşımı göstermektedir.

Tanzimat döneminde estetik, daha çok belagat üzerinden ve edebi tenkit türünde eserler vasıtasıyla ele alınmaktaydı. Bu dönemin sonlarına doğru tartışmalar estetiğin temeli olan “güzel” ekseninde yürütülmüştür. Servet-i Fünûn dönemi ise, Batı düşüncesinin estetik konusundaki

⁷⁸ Mustafa Namık, *age.*, s.3.

⁷⁹ Mustafa Namık, *age.*, s.3.

⁸⁰ Soykan, *age.*, s.78.

çalışmalara tamamen yön verdiği, hâkim olduğu bir dönem olmuştur. Estetik, kavram ve terim olarak bu dönemde yaygınlık kazanmıştır. Ana yaklaşım tarzı bakımından bu dönem çalışmalarında Fransız pozitivizmi odağında bir seyir görülmektedir. Millî Edebiyat döneminde ise, estetikle ilgili yaklaşımları “yerli”, “millî” olana yapılan vurgu yönlendirmiştir. Asıl belirleyici unsurun milliyetçilik olduğu bu dönemde, “hâlihazır” eleştirilirken, “âtî”nin sanatına dair bir vizyon geliştirilmeye çalışılmakta, teori ile pratik eş zamanlı olarak ortaya konulmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, mesele “revizyon” boyutuyla ele alınmış, estetik konusu da daha çok yeniden yapılandırılacak bir fenomen olarak görülmüş ve tedrisatın temel unsurları arasında yer almıştır. Latin harflerinin kabulünden önce ve sonra estetik alanında uğraş veren düşünürler, liseler ve üniversiteler için ders kitabı kapsamında konuya yer vermişlerdir.

Söz konusu ettiğimiz dönemler boyunca, estetik teriminin farklı ifade biçimleriyle karşılanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Estetik terim halinde yerleşinceye kadar; “bediiyat”, “bedii”, “belagat”, “ilm-i ihtisâsât”, “ihtisâsât”, “ilm-i hüsn”, “âsâr-ı nefisenin felsefesi” ve “hikmet-i bedâyi” gibi terimlerle adlandırılmıştır.

Batılı manada çizilmiş sınırlarla bize ait estetik algıyı, estetik dünyayı kâmil manasıyla ortaya koyamayacağımız açıktır. Ancak, bugün estetik denilince bu bilime/disipline adını koyan Batı düşüncesi akla gelmekte, onun metotları devreye girmektedir. Buradaki açmaz da böyle doğmaktadır. Tanzimat’tan beri Batılı bir formasyona yönelmiş ve buradan feyz almaya alışmış bir düşünce pratiğinin geçmiş tecrübelerle uzak kalmış olması ve bir inkâr devrine girilmiş olması geçmişle yeninin mukayese şartlarını öldürmüştür. Batılı modellerle hayata bakmaya alışmış bir zihnin “pozitivist” ve “modernist” bir paradigmanın eseri olduğu, kabul edelim veya etmeyelim, aşikârdır (Bugün Batı içerisinde yine yukarıdaki algı dünyasına muhalif bir söylemin hayli güçlü bir biçimde varlık kazandığı bilinmektedir.). Bu olguların hesaba katılması kaydıyla; medeniyetlerin, kültürlerin birbirleriyle etkileşime girdikleri, birbirlerini besledikleri de bir hakikattir. Bu bilinçle diyebiliriz ki, bütün bu tecrübeler bize şunu öğretmektedir: Nasıl bir kopukluk ortaya çıkmışsa bunlar tespit edilerek süreklilik sağlanabilir. Tarihî süreçler kendi tutarlılıkları içerisinde ortaya konulabilir. Etkilerin boyutları ve yöntemleri tarihî değişim süreçleri içerisinde tespit edilebilir. Anakronizme düşmeden, eş zamanlı olarak meseleler ortaya konulabilir ve zihinsel kopukluklar telâfi edilebilir. Daha doğru bir söyleyişle, nasıl bir

mirasa sahip olduğumuzu bilmek, gelecekte yapılacak olanlar için çok önemli bir çıkış noktası olabilir.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz. Turgut Karabay-Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Ayvazoğlu, Beşir, ‘‘Türkiye’de Sanat Tarihi ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar’’, *Erdem*, C.5, S.15, 1989.

Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği*, Ötüken Neşriyat, 5.bs., İstanbul 1997.

Bolay, Süleyman Hayri, *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s.14.

Bostancı, Kahraman, Suut Kemal Yetkin’in Estetik ve Sanat Anlayışı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne, Temmuz 2001.

Bölükbaşı, Rıza Tefvik, *Dârülfünûn Felsefe Ders Notları*, Sadeleştiren ve Yayına haz.: Ali Utku- Erdoğan Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.

Bölükbaşı, Rıza Tefvik, *Abdülhak Hamid ve Mûlahazat-ı Felsefiyesi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.

Demir, Remzi, *Philosophia Ottomanica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde Türk Felsefesi*, C.III, Lotus Yay., Ankara 2007, s.165-166.

Duymaz, Recep, ‘‘Estetiğe Yaklaşımımızdaki Kuramsal Kopukluk’’, *Dergâh*, S. 205.

Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit*, MEB Yayınları, İstanbul 1994.

Ercilasun, Bilge, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit: 1. Türkçü Tenkit*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

Fındıkoğlu, Ziyâeddin Fahri, *Bediiyat*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927.

Filizok, Rıza, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001.

Gövsa, İbrahim Alaettin, *Bedî Terbiye*, Resimli Gazete Neşriyatı, İstanbul 1341(1925), (*Estetik Eğitim*),Yayıma haz.:Abdurrahman Kolcu, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2006.

Kaynaradağ, Arslan, *Türkiye’de Sanat Felsefesinin Gelişmesi ve Bu Gelişme İçinde Sanat Ontolojisinin Yeri*, İpşiroğlu’ya Saygı, Ada Yayınları, İstanbul Aralık 1987.

Mustafa Namık, *Bediyyat, Sühulet ve Cihan Kütüphaneleri*, İstanbul 1930.

Sakızlı Ohannes Paşa, *Fünûn-ı Nefise Târihi Medhalî (Güzel Sanatlar Tarihine Giriş)*, Yayına haz. Kahraman Bostancı, Hece Yayınları, Ankara Eylül 2005.

Soykan, Ömer Naci, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları-1*, 3.bs., Küyerel Yayınları, İstanbul Nisan 1998.

Tunalı, İsmail, "Cumhuriyetin 50. Yılı İçinde Estetik", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973, s. 224.

Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları-I*, Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2000.